

Ninoslav Zubović, Hrvoje Gračanin

Četiri pisma Libanija iz Antiohije

Libanije iz Antiohije obično se spominje kao posljednji veliki poganski učitelj govorničtva. Rođen je 314. godine u sirijskoj prijestolnici na rijeci Orontu. Potjecao je iz vijećničke, iako osiromašene, obitelji i stekao je dobro obrazovanje. Odlučivši se posvetiti retorici, pošao je na školovanje u Atenu, nakon čega je odabrao karijeru sofista. Djelovao je u Konstantinopolu, Nikeji, Nikomediji i ponovno u Konstantinopolu, gdje je doživio počasti od namjesnikâ, Konstantinopolskog senata i samog cara Konstancija II. Nakon što je ljeto 353. proveo u Antiohiji, zasnovao je povratak u rodni grad i od toga ga nije mogao odvratiti ni car osobno. Tako je od 354. pa do smrti (vrlo vjerojatno) 393. godine podučavao ondje govorničtvo, isprva kao privatni učitelj, a doskora i kao općinski sofist. Suobraćao je s carevima, namjesnicima i drugim dužnosnicima te gradskim vijećnicima. Bio je viđeni sudionik javnoga života i u vrijeme s političkim zbivanjima. Nikad se nije oženio jer je rano namislio u potpunosti se predati retorici koja je imala postati njegovom „nevjestom”. Pa ipak, sa ženom niskoga, služinskog podrijetla, koju je uzeo za životnu družicu, dobio je nezakonita sina Kimona (ponekad zvanoga Arabije) koji je umro mlad 391. godine.¹

Sačuvana Libanijeva djela tvore golem korpus. U njega se ubrajaju pedagoška djela koja se sastoje od *Pripremnih vježbi*, 144 na broju, od kojih je autentičnost nekih dvojbenâ, *Deklamacija*, 44 autentičnih od njih 51, te *Sažetaka Demostenovih govora*, 57 na broju. Potom su tu *Govori*, njih 64, i, napokon, ukupno 1544 autentičnih pisama koja datiraju iz 355. do 365. i 388. do 393. godine.² Ovdje odabrana pisma, koja se prvi put donose u prijevodu na hrvatski, svjedoče o načinu na koji je djelovala društvena elita u Rimskome Carstvu u 4. stoljeću. Povrh toga, ona jasno pokazuju koliko je Libaniju bilo važno njegovati društvene veze i održavati što prisnije odnose s istaknutim osobama.³ Poznanstvima i umreženošću Libanije se koristio kako bi podupirao prijatelje i za njih ishodio povlastice, kao što je vidljivo iz pisama cezaru Julijanu

¹ O Libanijevu životu: Raffaella Cribiore, *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, Princeton-Oxford 2007, 13–24; Lieve Van Hoof, *Libanius' Life and Life*, u: *Libanius: A Critical Introduction*, ur. Lieve Van Hoof, Cambridge 2014, 7–38.

² Za pregled djela: Raffaella Cribiore, *Libanius the Sophist: Rhetoric, Reality, and Religion in the Fourth Century*, Ithaca–London 2013, 17–20; Lieve Van Hoof, *Appendices: survey of Libanius' works and of available translations*, u: *Libanius: A Critical Introduction*, ur. Lieve Van Hoof, Cambridge 2014, 317–350. Zbirka Libanijevih pisama koju je sastavio opat Izidor iz Peluzija (5. stoljeće) sadrži njih oko dvije tisuće. Lieve Van Hoof, *The Letter Collection of Libanius of Antioch*, u: *Late Antique Letter Collections. A Critical Introduction and Reference Guide*, ur. Christiana Sogno, Brad Storin Edward J. Watts, Oakland 2017, 125, bilj. 1.

³ O tome: Isabella Sandwell, *Religious Identity in Late Antiquity. Greeks, Jews and Christians in Antioch*, Cambridge 2007, 231–234.

i namjesniku Androniku, ali i radi vlastitih duševnih potreba i duhovnih stremljenja, kako proizlazi iz već naznačenog pisma Julijanu te pisma Simahu. Napokon, pismo Temistiju sasvim zorno upućuje na to u kojoj je mjeri u kasnom rimskom dobu carska milost postala presudna za društveno napredovanje.

Izvorni tekstovi pisama donose se prema izdanju *Libanii opera*, sv. 10: *Epistulae 1–839*, sv. 11: *Epistulae 840–1544*, izd. Richardus Foerster, Leipzig: Teubner, 1921–1922. (pretisak Hildesheim: Olms, 1963, 1997).

Epistula 35⁴
(Foerster 1921, 30–31)

Ἰουλιανῶ.

Ἀλλά σοι τὸ μὲν σῶμα, ὡς ἐμήνυες, διὰ τέλους ἔχοι, τῇ λύπῃ δὲ φάρμακον ἔλθοι παρὰ τοῦ θεοῦ, μᾶλλον δέ, τὸ μὲν τι τῆς λύπης δεῖται θεοῦ, τὸ δὲ ὑμεῖς ὑμῖν αὐτοῖς παῦσαι κύριοι· τὸ μὲν γὰρ ἀνορθῶσαι τὴν πόλιν ἔτοιμον, εἰ βουληθείητε, τῆς δ' ἐπὶ τοῖς τεθνεώσιν ἀθυμίας ἐξ οὐρανοῦ ποθεν ἔλθοι παραμυθία.

μακαρίζω δὲ ἔγωγε τὴν Νικομήδους καὶ κειμένην· ἔδει μὲν γὰρ ἐστάναι, τετίμηται δὲ ὅμως πεσοῦσα δάκρυσι σοῖς. τοῦτο δὲ οὐ μείον οὔτε τῶν θρήνων, οὐς ἐπ' Ἀχιλλεῖ Μούσας ἐγειραὶ λόγος οὔτε τῆς ἡμαγμένης ψεκάδος, ἣν ἐπὶ Σαρπηδόνι μέλλοντι τελευτήσῃν ἀφῆκεν ὁ Ζεὺς παῖδα φίλτατον τιμῶν.

τοῦ μὲν οὖν τὴν πάλαι πόλιν αὐθις γενέσθαι πόλιν ὑμῖν μελήσει, Ἐλπίδιος δὲ ἦν μὲν καὶ πρότερον ἀγαθός, νῦν δὲ ἡ τῶν τρόπων ἐπίδοσις ἀξία θαυμάσαι· καὶ οὐκ ἄρα μόνον τὸ τοῦ Σοφοκλέους σοφοὶ τύραννοι τῇ σοφῶν συνουσία, ἀλλὰ καὶ βασιλέως σοφία τοῖς συνοῦσιν ἄν εἰς ἀρετὴν ἡγοῖτο· οἷα καὶ σὺ τουτονὶ τὸν ἄνθρωπον ὦνησας οὐ μᾶλλον εὐπορώτερον ἢ βελτίω δείξας· καὶ γὰρ εἰ καὶ νεώτερος Ἐλπιδίου, σὺ γέγονας τῶν γε καλῶν τούτων Ἐλπιδίῳ διδάσκαλος τῷ πρεσβυτέρῳ, τῆς ἐπεικειάς, τῆς προθυμίας τοῦ ποιεῖν εὖ τοὺς φίλους, τοῦ ποιοῦντα χαίρειν, τοῦ πράως τοῖς ἀγνώσιν ἐντυγχάνειν, τοῦ τὸν ἐντυγχάνοντα κατέχειν· ὅσοι γὰρ αὐτῷ προσελθόντες προσεῖπον, τοσοῦτοι τὸν ἄνδρα ἐθαύμασαν, εἶτα εὐθὺς ἐφίλησαν καὶ μᾶλλον τι τὴν σὴν κατεθέασαντο γνώμην ἐν τοῖς ὑπὸ σοῦ πεπιστευμένοις.

⁴ Numeracija pisama slijedi Foersterovo izdanje.

Pismo 35⁵ zima 358/359.

Julijanu.⁶

Neka te tvoje zdravlje, o kojem si me već izvijestio, uvijek služi, i neka lijek tvojoj boli dođe od boga; ili radije, jedan dio tvoje boli treba boga, a onaj drugi sam si u stanju ukloniti. Sposoban si, naime, ako to želiš, obnoviti grad,⁷ međutim tvom očaju zbog poginulih neka utjeha dođe odnekud s neba. Ja pak Nikomediju, iako je u ruševinama, smatram blaženom. Naravno, trebala je još biti na nogama, no i nakon što je pala, ipak je počašćena tvojim suzama. To nije nimalo neznačajnije ni od tužaljki koje su, kažu, Muze pjevale za Ahilejem,⁸ ni od krvavih kapi što ih je za Sarpedona, kad mu se bližila smrt, poslao Zeus u čast svog najdražeg sina.⁹ Da negdašnji grad ponovo postane gradom vaša će biti briga; Helpidije¹⁰ je i prije bio dobar čovjek, no sad je napredak njegova karaktera dostojan divljenja. I nije samo točna Sofoklova misao: *Mudrim vladari postaju u društvu mudrih*,¹¹ nego također: *Kraljeva mudrost može i njegovo društvo privesti vrlini*. Tako si i ti tom čovjeku bio od koristi, učinivši ga ne toliko imućnijim koliko boljim. Ta, ako si i mlađi od Helpidija, postao si učiteljem tih lijepih stvari starijemu Helpidiju: čestitosti, spremnosti da činiš dobro prijateljima, radosti s kojom to činiš, blagosti s kojom susrećeš nepoznate i sposobnosti da osvojiš onoga koga susretneš. Naime, svi koji su mu prišli i s njim razgovarali, bili su zadivljeni tim čovjekom, a odmah potom su ga zavoljeli, ili radije, nekako su primijetili tvoje zamisli u onom što si mu povjerio. Ja i on često vodimo razgovore, a svi su o tebi i o zamislima koje gajiš, te o tvom odnosu prema okolnostima u kojima se

⁵ Bilješke su načinjene uglavnom prema *Libanios, Briefe. In Auswahl*, priredili, preveli i objasnili G. Fatouros i T. Krischer, München 1980.

⁶ Flavije Klaudije Julijan, budući car, u ovo je vrijeme u Galiji.

⁷ Potres je razorio Nikomediju, prijestolnicu Bitinije, 24. kolovoza 358. U pismu upućenom Libaniju Julijan je očitovao svoju potresenost.

⁸ *Odiseja* 24.60–62. Devet muza zajedno oplakuju tužaljkom (*thrēnos*) Ahilejevu smrt.

⁹ *Ilijada* 16.459–61. Zeusov sin Sarpedon bio je vođa Likijaca pod Trojom.

¹⁰ Helpidije iz Antiohije bio je kršćanin i službenik na Konstancijevu dvoru. Obratio se na poganstvo pod utjecajem Julijana koji ga je 362. imenovao svojim komesom za krunska dobra (*comes rerum privatarum*), dvorskim službenikom zaduženim za upravljanje carskim posjedima. Vidi i A. H. M. Jones, J. R. Martindale i J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire (PLRE) I: A.D. 260–395*, Cambridge 1971, 415, s. v. *Helpidius* 6; Szymon Olszaniec, *Prosopographical Studies on the Court Elite in the Roman Empire (4th Century AD)*, Toruń 2013, 217–222. Paul Petit, *Les fonctionnaires dans l'oeuvre de Libanios: analyse prosopographique*, Besançon 1994, 89–90, br. 84. Ovo pismo nam je potvrda da njegovo obraćenje pripada razdoblju u kojem je pratio Julijana u Galiji. Vratio se u Antiohiju između dvaju boravaka u Galiji i prenio te novosti Libaniju. Preko Helpidijeva portreta iznosi se pohvala Julijana, koji je ovom bio uzor.

¹¹ *Soph. Fr. 14* (izd. S. Radt, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, sv. 4: *Sophocles*, Göttingen 1977).

ἐμοὶ δὲ καὶ τούτῳ πυκνοὶ μὲν οἱ πρὸς ἀλλήλους λόγοι, πάντες δὲ περὶ σοῦ τε καὶ τῆς γνώμης ἦν ἔχεις καὶ τῶν πραγμάτων ἐν οἷσις ὧν ὅστις εἶ πρὸς αὐτά· καὶ οὕτως ἐγγυὸς ὧν πράττεις ἐπὶ τῆς διηγήσεως ἦν, ὥστε σοὶ μικροῦ διελεγόμην ὡς ἂν παρόντι.

κάλλιστον δὲ ὧν ἤκουον τὸ ἐλαύνειν σε τοὺς βαρβάρους καὶ τὰς νίκας εἰς συγγραφὴν ἄγειν καὶ τὸν αὐτὸν ὄντως ῥήτορά τε εἶναι καὶ στρατηγόν· Ἀχιλλεῖ μὲν γὰρ Ὅμηρου ἔδει καὶ Ἀλεξάνδρῳ πολλῶν Τιτῆνων, τρόπαια δὲ τὰ σὰ μνήμης τεύξεται τῇ τοῦ στήσαντος φωνῇ· τοσοῦτον ἔφθης τοὺς σοφιστὰς οὐ τὰ ἔργα μόνον πόνον αὐτοῖς προθεῖς, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τοὺς λόγους οὖς ἐπὶ τοῖς ἔργοις ἐποίησας ἄμιλλαν· πρόσθε δὴ τοῖς τροπαίοις καὶ τὸ Πομπηϊανὸν τῶν δικαίων τυχεῖν καὶ νόμισον καὶ ταύτην οὐ φαύλην τὴν παράταξιν· ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος ἐκεῖνός ἐστιν, ὃν ποτε ἐνθένδε πρεσβεύοντα ἠδέως εἶδες ἐν Βιθυνίᾳ καὶ μαθῶν ὧν ἀπεστέρητο κατέστησας εἰς ἐλπίδας, ὡς ἄρα κομιέται τὰ αὐτοῦ· τούτων μοι μεμνησθαι τῶν ὑποσχέσεων, ὦ βασιλεῦ.

nalaziš. I za njegova izlaganja bijah tako blizu onome što radiš da sam maltene razgovarao s tobom kao da si prisutan. Ono pak najljepše što sam čuo jest da si potjerao barbare i da si o svojim pobjedama¹² sastavio spis te da je zbilja isti čovjek i govornik i vojskovođa. Ahilej je trebao Homera, Aleksandar brojne Titane, no vijest o tvojim trofejima¹³ potomstvu će prenijeti glas upravo onoga koji ih je podigao. Toliko si ostavio za sobom sofiste da si im zadao ne samo rad na tvojim podvizima, nego i natjecanje s govorima koje si sastavio o svojim podvizima. Svojim trofejima dodaj i to da je Pompejan¹⁴ ponovo došao do svojih prava i nemoj to svoje zauzimanje smatrati beznačajnim. To je onaj čovjek kojeg si nekoć rado vidio u Bitiniji kao veleposlanika ovoga grada,¹⁵ a nakon što si doznao što mu je oduzeto, pobudio si u njemu nadu da će ponovo dobiti ono što mu pripada. Sjećaj mi se tih obećanja, kralju.¹⁶

¹² Julijan je sam opisao bitku kod Argentorata (Strassbourg) 357, u kojoj je odnio sjajnu pobjedu nad 30.000 Alamana.

¹³ Izvorno grčki običaj: oružje neprijatelja ili kljunovi zarobljenih lađa bili su vješani na motke ili stabla na bojnopolju u znak pobjede. Kao posveta božanstvu zaslužnom za poraz neprijatelja (θεὸς τροπαῖος, *theòs tropaìos*) trofej je označavao mjesto na kojem je neprijatelj bio natjeran u bijeg (τροπή = okret neprijatelja u bijeg, pobjeda).

¹⁴ Libanijev prijatelj Pompejan iz Antiohije bio je poslanik svoga grada na dvoru 348. i 355. godine. Gubitak prava koji se spominje odnosi se na obiteljsku imovinu. Libanije ga nerijetko u pismima hvali, a nekima je i adresat.

¹⁵ Antiohije.

¹⁶ Julijan je tada bio još (od 355) cesar. Grčkom riječju *basileús* označavao se inače car.

Epistula 150

(Foerster 1921, 145-146)

Ἀνδρονίκω.

Μέτρον ἄριστον ἔφη τις καὶ ὁ λόγος ἀνάθημα γίγνεται τῷ Πυθίῳ· σὺ δ' ὅτι μὲν τῇ τε ἄλλῃ καὶ τῷ πλήθει τῶν βουλευτῶν μείζους τὰς πόλεις ποιεῖς, καλῶς ποιεῖς· ὅστις δὲ εἰς μείζω βουλὴν καλεῖται καὶ γέγονεν ἀντὶ Φοίνικος ἄλλο τι σεμνότερον, μήτοι τοῦτον ἀποστέρει τῆς τύχης μηδ' οὕτω φίλει τοὺς ἀρχομένους ὥστε τὴν σαυτοῦ μισεῖν.

ἔστω δὴ καὶ Φρατέρνω τῶν ἐν Φοινίκη λειτουργιῶν ἄφεςις, ὃν αὐτίκα δεήσει δαπανᾶν ἐν τῇ Μεγάλῃ πόλει· τὸν δὲ ἄνδρα τοῦτον εἶδον μὲν οὐπω, φίλον δὲ ἠγοῦμαι φίλω τε ἐμῷ καὶ μαθητῇ μέλλοντα κηδεύσειν Ἀπριγγίῳ, ὃς ἐμὲ μὲν ἐν τῷ χρόνῳ τῶν μαθήσεων ἐπιεικεία τε καὶ λόγων ἐξέπληξεν ἐπιθυμία, τὴν δὲ ἡμετέραν πόλιν τῷ περὶ τὴν χορηγίαν λαμπρῷ.

τούτῳ τῷ νεανίσκῳ μὴ βοηθῶν μὲν ἐγὼ πάνυ ἂν ἀδικοίην, προδώσω δὲ αὐτόν, εἰ μηδενὸς ἄξιος Φρατέρνω φανεῖται· φανεῖται δὲ φαῦλος, εἰ σοῦ μὲν ἔχοντος τὴν ἀρχήν, ἐμοῦ δὲ σε πείθειν ἔχοντος ὁ μέλλον αὐτῷ τὴν θυγατέρα δώσειν ἀδικήσεται. δόξει γὰρ Ἀπρίγγιος ὑπ' ἐμοῦ καταφρονεῖσθαι· σὲ γὰρ οὐκ ἂν ποτε μὴ δοῦναι χάριν ἐμοί.

ἀλλὰ δός, ἐταίρων φίλτατε, χαίρεις γὰρ ἀκούων τοῦτο μᾶλλον ἢ τὸ τῆς ἀρχῆς ὄνομα, καὶ μιᾷ πράξει τό τε δίκαιον τίμησον καὶ τῇ σαυτοῦ βοήθησον καὶ τοῦτον μὴ ἀτιμάσης.

Pismo 150

360. g.?

Androniku.¹⁷

„Mjera je najbolja”, rekao je netko, i ta je riječ postala zavjetnim darom Pitskom bogu.¹⁸ Ti pak, kad činiš gradove snažnijim, uz ostalo, i brojem vijećnika, dobro postupaj. Ako je netko pozvan u Veliko vijeće¹⁹ i umjesto Feničanina²⁰ postao nešto uglednije, njemu ne oduzimaj sreću, i ne voli tako svoje podanike da mrže tvoj vlastiti grad.²¹ Neka dakle i Fraterno²² bude oslobođen liturgija²³ u Fenikiji jer će ubrzo imati izdatke u Velikome gradu.²⁴ Tog čovjeka još nisam vidio, međutim, smatram ga prijateljem, a postat će mu rođak moj prijatelj i učenik Apringije,²⁵ koji je za vrijeme školovanja mene zaprepastio svojim poštenjem i predanošću govorništvu, a naš grad sjajem svoje koregije.²⁶ Ja bih bio izrazito nepravedan kad ne bih pomogao tom mladiću, no iznevjerit ću ga ako se Fraternalu bude pokazao posve nedostojan. On će se pak pokazati nevrijednim ako, dok ti imaš vlast i ja te mogu nagovoriti, onaj tko mu ima dati svoju kćer bude pretrpio nepravdu. Ta izgledat će da prezirem Apringija, jer ti mi nikad ne bi odbio učiniti uslugu. Učini je onda, najdraži druže, jer radije čuješ to ime nego naziv svoje vlasti, i jednim činom ukaži počast pravdi, pomozí svom gradu i ne izloži preziru toga čovjeka.

¹⁷ Andronik, konzular Fenikije 360–361, imao je zadatak vrbovati vijećnike i spriječiti napuštanja gradskog vijeća. O njegovoj karijeri: Jones, Martindale i Morris, *PLRE I*, 64–65, s. v. *Andronicus 3*; Linda Jones Hall, *Roman Berytus. Beirut in Late Antiquity*, London-New York 2004, 96–99. Za njegov spomen u Libanijevim pismima: Petit, *Les fonctionnaires dans l'oeuvre de Libanius*, 39–41, br. 23.

¹⁸ Apolon Pitski, bog u Delfima.

¹⁹ Konstantinopolski senat.

²⁰ Misle se stanovnici rimske pokrajine Fenikije.

²¹ Andronik je bio iz Konstantinopola, „Velikoga grada”, kako ga uvijek naziva Libanije.

²² Vijećnik podrijetlom iz Fenikije, pozvan u Konstantinopolski senat. Jones, Martindale i Morris, *PLRE I*, 372, s. v. *Fraternus*.

²³ Tj. vijećničkih poreza/obaveza. Vijećnici (lat. *curiales*, *decuriones*, grč. *bouletai*) su u kasnorimskim gradskim općinama, pored poreznih obaveza, imali raznorazna osobna zaduženja koja su sa sobom nosila novčana opterećenja. O tim zaduženjima kod Libanija: Carsten Drecoll, *Die Liturgien im römischen Kaiserreich des 3. und 4. Jh. n. Chr. Untersuchung über Zugang, Inhalt und wirtschaftliche Bedeutung der öffentlichen Zwangsdienste in Ägypten und anderen Provinzen*, Stuttgart 1997, 231–236. Vrijedi istaknuti da su, kao odgovorne osobe u svojoj gradskoj općini za prikupljanje poreza koje je razrezala središnja carska vlast, vlastitom imovinom jamčili za porezni manjak proizašao iz njihove pogreške. Hartmut Ziche, *Making Late Roman Taxpayers Pay: Imperial Government Strategies and Practice*, u: *Violence in Late Antiquity. Perceptions and Practices*, ur. H. A. Drake u suradnji s Emily Albu, Susannom Elm, Michaelom Maas, Claudijom Rapp, Claudia i Michèle Renée Salzman, Aldershot-Burlington 2006, 132 i bilj. 17.

²⁴ Konstantinopolu.

²⁵ Bio je odvjetnik u Antiohiji, oženit će se Fraternalovom kćerju. Jones, Martindale i Morris, *PLRE I*, 86, s. v. *Apringius*.

²⁶ Služba korega, pokrovitelja kulturnih događanja.

Epistula 434 (Foerster 1921, 424–425)

Θεμιστίω.

Συνήσθην φιλοσοφία τε καὶ τῷ βασιλεῖ· τῷ μὲν, ὅτι τὸ κάλλιστον ὦν ἔδοσαν ἀνθρώπῳ θεοὶ τιμᾶν ἐπίσταται· τῇ δ', ὅτι καὶ παρὰ τῶν ἐν ἐξουσίαις θαυμάζεται· σοὶ δ' ἂν ἔχοι χάριν αὐτῆ τε καὶ ἐκεῖνος· σὺ γὰρ ἀμφοῖν αἴτιος τούτων τυχεῖν.

ἐγὼ δὲ καὶ πρὶν ἐπιστεῖλαι σε πρὸς ἐμὲ ταῦτα ἦδιν ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἄριστον ἠκόντων Στρατήγιον γραμμάτων· ἔδωκε γὰρ ἅ τε σὺ πρὸς αὐτὸν καὶ ἅ περὶ σοῦ πρὸς τὴν βουλὴν ὅ πάντα ἀγαθὸς ἔγραψε βασιλεύς· ἅ δὲ δι' ἐρμηνέως ὅ τι εἶη μαθόντες ὑπερεχαίρομεν· ἐγένετο δὲ καὶ τούτων τῶν γραμμάτων πρεσβυτέρα φήμη καὶ οὐκ ἠπιστήθη, ταχὺ δὲ προσετέθη καὶ τὰ γράμματα.

κάλλιστον δὲ τῶν πεπραγμένων τὸ δι' ὦν μὲν ἦν μετασχεῖν τῆς βουλῆς μὴ ἀτιμάσαι, τὰ δὲ τὸ κέρδος φέροντα ἐμμελῶς διώσασθαι· τοῦτο γὰρ ἦν αὐτόν τε τιμῆσαι καὶ τὸ δικαίως ὑπ' ἐκείνου τετιμῆσθαι δεῖξαι.

τὸ δ' ἐμὸν οὕτως ἔχει· τὰ τοῦ σώματος ἀρρωστήματα παραινεῖ μοι μένειν. εὖ δὲ ἴσθι, κἂν εἰ σφόδρα ἦν ὑγιής, ἐμαυτῷ σύμβουλος ἂν ἐγενόμην μένειν. τῆδε μὲν γὰρ ἀγέλαις νέων εὐωρία, τὸ δὲ παρ' ὑμῖν διδάσκειν λόγους ἀρχὴ Σκυρία.

Pismo 434 zima 355. g.

Temistiju.²⁷

Obradovao sam se zajedno s filozofijom i s carem: s njim jer zna cijeniti ono najljepše što su bogovi dali čovjeku, a s njom jer joj se dive i moćnici. Tebi pak ona i on mogu biti zahvalni jer si zaslužan da su oboje to postigli. Ja sam međutim, i prije nego što si mi pisao, to bio saznao iz pisama koja su mi stigla od najodličnijega Strategija.²⁸ On mi je naime predao kako pismo koje si ti poslao njemu, tako i ono koje je Senatu o tebi napisao dobar u svemu car. Kad smo, dakle, od prevodioca saznali o čemu se radi, naša je radost bila neopisiva. Međutim, i prije tih pisama širila se glasina, i nije da joj nisu vjerovali, no ubrzo su je potkrijepila i pisma. Ono pak najljepše što si učinio je da nisi smatrao nečasnim ono po čemu je netko postao članom Senata, već si, kako i dolikuje, odbio ono što donosi korist.²⁹ To je značilo ujedno iskazati ti počast i pokazati da si s pravom od njega počašćen.³⁰ Što se tiče mojih prilika stvar ovako stoji: bolovi moga tijela preporučuju mi mirovanje. No dobro znaj, sve da sam i posve zdrav, sam bih sebi savjetovao da mirujem. Naime, ovdje su čopori učenika naš blagoslov, dok podučavati kod vas, to vlast je Skira.³¹

²⁷ Ovo pismo, koje je zacijelo nosio Klemacije, konzular Palestine 357–358. (o njemu: Jones, Martindale i Morris, *PLRE I*, 213–214, s. v. *Clematius 2*; Petit, *Les fonctionnaires dans l'oeuvre de Libanius*, 71–73, br. 65), čestita filozofu Temistiju što je 1. rujna 355. imenovan u Konstantinopolski senat adlekcijom (*adlectio*), posebnim izborom u članstvo tijela. Imenovanje grčkoga filozofa u tijelo oblikovano po rimskom modelu bio je izniman postupak: pismo (na latinskom) što ga je car poslao Senatu da bi opravdao svoj izbor, dovoljan je dokaz o povredi senatorskih običaja, budući da Temistije nije pripadao carskoj aristokraciji.

²⁸ Strategije Muzonijan je 354. bio imenovan prefektom pretorija Istoka (*praefectus praetorio per Orientem*), a tu je dužnost obnašao do 358. godine. Iako kršćanin, čini se da je bio među najboljim Libanijevim prijateljima. Poput sofista otvoreno se divio učiteljima grčke *paideia*. Za njegovu karijeru i spomen kod Libanija: Jones, Martindale i Morris, *PLRE I*, 611–612, s. v. *Strategius Musonianus*; Petit, *Les fonctionnaires dans l'oeuvre de Libanius*, 236–240, br. 275.

²⁹ Pismo cara Konstancija II. jasno pokazuje da su Temistijevi prihodi trebali znatno porasti (Temistije, *Govori 2*, 25d–26a, izd. H. Schenkl i G. Downey, *Themistii orationes quae supersunt*, sv. 1, Leipzig 1965).

³⁰ Car Konstancije je zapravo Senatu predložio Temistijevo imenovanje kao svojevrstu „trampu“: „Ja istodobno iskazujem počast vama i Temistiju, jer Temistije, uzimajući svoj udio u rimskom dostojanstvu koji smo mu dodijelili, u zamjenu daje helensku znanost“ (Gilbert Dagron, *L'Empire romain d'Orient au IVe siècle et les traditions politiques de l'hellénisme. Le témoignage de Thémistios*, Travaux et mémoires – Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance 3, Pariz 1968, 61).

³¹ Aluzija na Libanijev povratak u Antiohiju. Slika vrhunca sezone, dakle plodnosti, grč. εὐωρία kojom se služi Libanije u opreci je s izrazom „vlast Skirova“, tj. nezahvalan zadatak, jer Skir je krševit i neplodan egejski otok.

Epistula 1004 (Foerster 1922, 132–134)

Συμμάχῳ.

Χρηστῆς νυκτὸς ἀπολαύσας διὰ τοιούτων ὄνειράτων γενομένης ἡμέρας συγγενόμενος τοῖς φίλοις ἔλεγόν τε τὰν τῆ νυκτὶ πρὸς αὐτοὺς καὶ ἅμα προὔλεγον ἔσεσθαι τι καλὸν εἰς ἔργον τὸ φανθὲν ἄγον· τῆς τοίνυν ἡμέρας προελθούσης εἰς ὥραν τρίτην ὄντων τε ἡμῶν ἐν μέσοις τοῖς πόνοις Κοδράτος ὁ βέλτιστος, ὁ μακάριος—πῶς γὰρ οὐ μακάριος ὁ σοὶ συνδιατρίψας; —εἰσελθὼν ὡς ἐμὲ τίθησιν εἰς χεῖρά μοι τὴν ἐπιστολὴν τοῦτ' αὐτὸ λέγων, ὅτι σή· καὶ παραχρῆμα πᾶν τὸ λυποῦν ἔφευγε, —πολλὰ δὲ ταῦτα ἦν πολὺν ἤδη χρόνον ἐγκείμενά τε καὶ ὀδυνῶντα—καὶ μέ τις εἶχεν ἡδονὴ μείζων τῆς ἐν τοῖς φιλοχρημάτοις γιγνομένης, ὅταν ἔλθῃ ποθὲν αὐτοῖς χρήματα· καὶ ταυτὶ μὲν πρὸ τῆς ἀναγνώσεως· ἤδη δὲ ἐρμηνέως τυχούσης δεινὸν ἠγησάμην, εἰ μὴ τὴν πόλιν ἐμπλήσαιμι τοῦ δώρου τῆς Τύχης, καὶ παραδοῦς τρισὶ τῶν φίλων τὴν ἐπιστολὴν ἐκέλευον πᾶσαν ἐπιόντας τὴν πόλιν τοῖς ἡδέως ἔχουσι πρὸς ἡμᾶς δεικνύειν καὶ τοῖς οὐχ οὕτω, τοῖς μὲν, ὅπως χαίροιεν, τοῖς δ', ἵνα ἀποπνίγοιντο· οἶδε μὲν οὖν ἐσίγων τὴν τῶν ἀνωμένων σιγῆν, οἱ δ' ἦσαν ἐν ἑορτῇ σοῦ ταύτην αὐτοῖς ποιοῦντος τὴν ἑορτὴν εὐδαιμόνιζόν τε καὶ ἐμὲ καὶ σέ, τοῦ τετιμηῆσθαι μὲν ἐμέ, σὲ δὲ τοῦ τετιμηκέναι· κεχαρίσθαι γὰρ ἐν τούτῳ σε τοῖς λογίοις θεοῖς ἐγείραντα τοὺς νέους ἐπὶ τοὺς λόγους, ἐν ᾧ καὶ τὴν ἄρχουσαν εὖ πεποίηκας πόλιν τοὺς ἀρχομένους ἐφ' ἃ

Pismo 1004. jesen/zima 391. g.

Simahu³²

Proveo sam ugodnu noć u kojoj sam uživao u isto takvim snovima, a kad se razdanilo, sastavši se s prijateljima, pripovijedao sam im o toj noći i ujedno proricao da će se dogoditi nešto lijepo, nešto što pojavu dovodi do zbilje. Kad je dakle dan odmakao do trećeg sata,³³ a mi bili usred posla, uđe čestiti Kodrat,³⁴ sretnik – ta kako ne bi bio sretan ako se s tobom prisno druži? – i u ruku mi stavi pismo o kojem je rekao tek toliko da je tvoje. Istog je trena sva tuga³⁵ počela nestajati – a bila je ona obilna, tišteći i žalosteći me već dugo vremena – i u meni je rasla radost veća od one što preplavi za novcem lakome, kad nekako dođu do novca. I sve to, prije čitanja pisma. A čim ga je tumač preveo,³⁶ pomislio sam da bi bilo neoprostivo kad ne bih čitav grad ispunio tim darom Sreće i, predavši pismo trojici prijatelja, naložio sam im da običu sav grad te da ga pokazuju onima koji su nam skloni, pa i onima koji nam nisu. Jednima da se raduju, a drugima da svisnu od jada. Ovi su dakle šutjeli šutnjom ojađenih, a oni, prepustivši se slavlju koje si im ti upriličio, sretnim su nazivali i mene i tebe – mene, jer mi je ukazana počast, a tebe, što si je ukazao. Učinio si, naime, uslugu bogovima govora time što si potaknuo mladiće

³² Kvint Aurelije Simah Euzebij (Quintus Aurelius Symmachus Eusebius; 340/345–402) bio je izdanak ugledne rimske porodice i rođak mediolanskoga biskupa Ambrozija. Ovo je pismo odgovor na Simahovo (nesačuvano) pismo iz iste godine. Kao najistaknutiji predstavnik poganstva u tadašnjem Rimu, Simah je pismom iskazao zahvalnost i pohvalu antiohijskom sofistu, potaknut njegovim poznatim prosvjednim spisom Περὶ τῶν Ἱερῶν (*Pro templis*, „U korist hramova“). Čini se da je ta Libanijeva predstava mogla biti presudan poticaj pobožnom caru Teodoziju da 390. donese zakon koji redovnicima zabranjuje boravak u gradovima i nalaže im da se, sukladno ideji redovništva, povuku u osamu. Ta su pisma jedino svjedočanstvo o kontaktu dvojice naistaknutijih predstavnika istočnoga i zapadnoga poganstva onoga doba koji se osobno nikada nisu susreli.

³³ Otprilike između 9 i 10 ujutro.

³⁴ O donositelju Simahova pisma ne zna se inače ništa.

³⁵ Libanijeva je bol posljedica smrti njegova sina, preminulog te godine.

³⁶ Libanije nije znao latinski. U pismu uglednom Rimljaninu Postumijanu (1036 Foerster) iz 392. Libanije zahvaljuje bogovima što su mu kao jedini djelotvoran lijek protiv trenutačne boli poslali Postumijanovo pismo i dodaje: „Već mi je pomoglo, kad su mi ga pružili – to je učinio dobri Hilarije – a još više, kad je bilo prevedeno; zacijelo je naporan posao prevoditi vaš jezik na naš, tako da smo onoga koji je uspio razumjeti riječ po riječ ovjenčali kao pobjednika.“ Za razliku od Amijana Marcelina, Temistija i drugih suvremenika, Libanije nije nimalo mario za jezik i kulturu Rimljana. U njegovu se golemu opusu ne nalazi nijedna latinska riječ. Spomenute teškoće pri čitanju pisma odnose se očito i na samo dešifriranje latinskog pisma. Odbojnost prema svemu rimskom u istočnom dijelu Carstva obično se tumači kao reakcija grčke inteligencije na rimsku moć.

δεῖ παρακαλῶν· ἐν μὲν οὖν τοῖς γράμμασιν, ὅπερ αὐτὸς ἔφησ, ἔφθης· ἐγὼ δὲ νενίκηκα τῷ φιλήσαι πρότερος· ἀπὸ γὰρ ἐκείνου δὴ φιλῶ τοῦ χρόνου, ὃς πατέρα τὸν σὸν δεῦρο ἡμῖν ἤγαγε τῶν θεῶν οἷς ἡμῶν μέλει τοῦτο ἡμῖν διδόντων, ὅπως ἡμῖν ἢ καὶ θεᾶσθαι τὸν ἄριστον Σύμμαχον.

ὃς τέταρτος μὲν ἦκε, μόνος δὲ εἰς αὐτὸν ἐπέστρεφε τὴν πόλιν ἀγαθῶν ἀμείνων δεικνύμενος ἔν τε τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν ἐξετάσει λόγων, ᾧ με καὶ τρέχειν ὡς αὐτὸν καθ' ἡμέραν ἔπεισε· καὶ ἤμεν ἐν τῷ τι περὶ τῶν παλαιῶν ἀεὶ λέγειν, ὣν ὁ τόκος παιδεία τοῖς ἄλλοις· ὁρῶν δέ με οὐ πάνυ τῶν ἀποβλήτων ἀνὴρ πολλὰ περὶ τῆς σῆς φύσεως διεξιῶν ἤτει παρὰ τῶν θεῶν γενέσθαι τι τοιοῦτον, ὅ σε ποιήσει τῶν ἐμῶν πόνων μεταλαβεῖν· καὶ προσετίθην ἐγὼ τὴν αὐτὴν εὐχὴν, καὶ τούτοις οὕτω διετέθη ὥσθ' ἦν ἔσχον ἂν περὶ σοῦ γνώμην πεπραγμένων, ταύτην ἔσχον στάντων ἐν εὐχῇ τῶν πραγμάτων· τοιγαροῦν ἦσθην τε πλέοντος ἐξ οὐρίων κὰν τῇ ταραχῇ τῆς θαλάττης ἔδεισα καὶ πάλιν λείας γενομένης ἐχάρην.

προκαλούμενος οὖν με φίλον εἶναι τὸν ὄντα προκαλῆ καὶ κελεύων ἀντεπιστέλλειν, ὃ καὶ μὴ κελεύοντος ἂν ἐπράττετο· ἴσην δὲ ἀπαιτῶν ἐπιστολὴν οὐ δυνατὰ ζητεῖς· καὶ γὰρ ἂν ἴση μὲν ἢ τῷ μέτρῳ, μὴ χείρων δὲ τὸ εἶδος, αὐτῷ γε τῷ γράφοντι γίγνεται φαυλοτέρα· δεῖ γὰρ με πρότερον καὶ αὐτὸν γενέσθαι Σύμμαχον, εἰ μέλλει τῶν σῶν τὰμὰ μὴ λελείψεσθαι.

na govorništvo,³⁷ a pozivajući podanike da obavljaju svoje zadaće postao si dobročinitelj našem vladaru, gradu. Svojim si me pismom, kako si sam rekao, pretekao. Moja je pak pobjeda u tome što sam te kao prvi ljubio. Naime, od onoga te ljubim časa, koji je, kao dar bogova koji se brinu za nas, ovamo doveo tvog oca da možemo vidjeti i uglednog Simaha.

On je bio došao s još trojicom,³⁸ međutim jedini je svratio na sebe pozornost grada, pokazujući se boljim od izvrsnih u svemu ostalom, pa i u prosuđivanju govora, čime me je i pridobio da svakodnevno hitam k njemu. I bili smo neprestano zaokupljeni razgovorima o starim piscima čija djela odgajaju ostale. Videći da baš ne pripadam nevrijednima, čovjek mi je naširoko pripovijedao o tvojoj naravi i molio bogove da ti nekako omoguće postati dionikom mojih napora.³⁹ Ja sam se također pridružio istoj molitvi, što me potaknulo da steknem o tebi takvo mišljenje – i to dok je sve još počivalo u molitvi – kakvo bih imao da su se stvari obistinile. Uistinu sam se obradovao dok si plovio uz povoljan vjetar, a strah me obuzeo kad se more uzburkalo, da bih se razveselio čim se ponovo smirilo.⁴⁰

Pozivajući me, dakle, da ti budem prijatelj, pozivaš onoga koji to već jest; kad nalažeš da ti odgovorim na pismo – to bi bilo učinjeno i bez tvog naloga. Međutim, zahtijevajući jednako pismo, tražiš nemoguće. Ta, sve da je i jednaka opsega, i nimalo lošije svojim oblikom, gorim ga čini već njegov pisac. Ako, naime, ono moje ne treba zaostajati za onim tvojim, ja sâm prvo trebam postati Simah.

Preveo Ninoslav Zubović

Bilješkama popratili Ninoslav Zubović i Hrvoje Gračanin

³⁷ Simah nam je danas poznat uglavnom po svojim pismima, međutim u antici je bio slavan upravo po svom govorničkom umijeću.

³⁸ Simahova oca, Lucija Aurelija Avijana Simaha (*Lucius Aurelius Avianus Symmachus*), Rimski je senat često slao caru kao poslanika. Tijekom jedne takve misije došao je 361. Konstanciju u Antiohiju, gdje ga je Libanije upoznao. Na povratku je poslanstvo uza sve počasti u Najsu (Niš) primio Julijan.

³⁹ Budući da je 361. Simah bio dovoljno odrastao da može sudjelovati u nastavi retorike, može se pretpostaviti da je rođen između 340. i 345. godine.

⁴⁰ Simah je, vjerojatno u siječnju 388. godine, održao panegirički govor za zapadnoga uzurpatora Flavija Magna Maksima, povodom njegova drugog konzulata. To ga je umalo stajalo glave kad je Teodozije I. u kolovozu iste godine u Akvileji pobijedio i smaknuo Maksima. U strahu od careva bijesa Simah se sklonio u jednu rimsku crkvu. Na intervenciju Leoncija, biskupa raskolničke crkve novacijanaca u Rimu, Teodozije mu je oprostio, nakon čega je Simah održao pred carem apologetski govor. Libanije vjerojatno aludira na te događaje kad kaže „kad se more uzburkalo”, dok izraz „čim se ponovo smirilo” upućuje na iznova stečenu carevu milost, kao i na Simahov konzulat 391. godine.

